

Araştırma Makalesi/Research Article

**MEHMED ELİF EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDEKİ TARİH MANZUMELERİ ÜZERİNE
BAZI TETKİK VE TESPİTLER**

Some Investigations and Observations on Historical Poems in Mehmed Elif Efendi's Poems

Dr. Öğr. Üyesi Murat AYAR

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
murat.ayar@istiklal.edu.tr
Kahramanmaraş/TÜRKİYE

ORCID

Geliş Tarihi / Received Date: 11.11.2024
Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.02.2025
Yayın Tarihi / Published Date: 30.04.2025

Atıf/Citation

Ayar, Murat. "Mehmed Elif Efendi'nin Şiirlerindeki Tarih Manzumeleri Üzerine Bazı Tetkik ve Tespitler". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* 11/22 (Bahar 2025), 99-116.

10.28981/hikmet.1583275

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakem

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Benzerlik Taraması:

Bu makale turnitin programında taranmıştır.

Etik beyan:

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Lisans:

CC BY-NC 4.0

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

ÖZ

Toplum içinde yaşayan bir edebiyat, varlığı gereği bu sosyal yapının içinde var olan hareketliliği kendine özne yapar. Bu yönergenin bir gereği olarak edebiyatın şüphesiz en kuvvetli dil alanlarından biri olan şiir; tecrübe edilen doğum, ölüm, sünnet, evlilik, savaş, barış, fetih, depresyon, tayin, terfi, mimari inşaa ve ihya gibi hayata dair konulardan muhteva transferi yapmıştır. Bunu yaparken de matematiksel bir alt yapısı olan ebced hesabının veri analizini kullanmıştır. Tarih düşürme olarak da adlandırılan bu edebî gayret pek çok şair tarafından kullanılmıştır. XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar medeniyet dairesinin bir tanığı olarak yaşayan mutasavvıf-şair Mehmed Elif Efendi de Divân'ında yer alan 151 manzumenin 11'inde sözü edilen bu tarih düşürme geleneğine katkı sunmuştur. Bu çalışma şairin, birbirinden bağımsız, sosyal ve estetik anlam değeri olan pek çok tarih manzumesini farklı içerik ve yöntemlerle dikkatlere sunmayı amaçlamaktadır. Bunun için şiirlerin muhteva analizi ve şairin bu şiirleri oluşturma yöntemi içerik ve yöntem analizi olarak dikkatlere sunulacaktır. Ayrıca hedef manzumeler transkripsiyonlu tam metin olarak kullanılacaktır. Sosyal dokuyu kronolojik bir seyrinde gözler önüne seren tarih manzumesi yazma geleneği ve bu geleneğin küçük bir dairesi olan Elif Efendi şiirleri, estetik ve toplumsal yapıyla hâllenen bireyin ahenkli birlikteliğini yansıtmaya açısından son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Elif Efendi, Tarih Manzumesi, Sosyal Hayat, Ebced, Estetik.

ABSTRACT

A literature that lives in society, by its very existence, makes the mobility that exists within this social structure its subject. As a requirement of this directive, poetry, which is undoubtedly one of the strongest language fields of literature; He transferred content from experienced life-related issues such as birth, death, circumcision, marriage, war, peace, conquest, earthquake, appointment, promotion, architectural construction and revival. While doing this, it used the data analysis of abjad calculus, which has a mathematical infrastructure. This literary effort, also called history reduction, has been used by many poets. Sufi-poet Mehmed Elif Efendi, who lived as a witness of the circle of civilization until the first quarter of the XXth century, also contributed to this tradition of dehistoricization, mentioned in 11 of the 151 poems in his Divân. This study aims to present the poet's many historical poems, which are independent of each other, have social meaning, with different content and methods. For this purpose, the content analysis of the poems and the poet's method of composing these poems will be presented to the attention as content and method analysis. In addition, the target poems will be used as full text with transcription. The tradition of writing historical poems that reveal the social texture in a chronological order and Elif Efendi's poems, which are a small circle of this tradition, are extremely important in terms of reflecting the harmonious unity of the individual combined with aesthetics and social structure.

Keywords: Mehmed Elif Efendi, Historical Poem, Social Life, Ebced, Aesthetics.

Giriş

Şair, bireysel duyuş ve sezişin verdiği ilhamla söze anlam ve derinlik katar. Bu salt bireysel zannedilen çabanın art alanında aslında bireyin yaşadığı ve farklı meratiplerini tecrübe ettiği toplumsal çevresi de ciddi bir etkidir. Şiirin estetik yapısına çoğunlukla malzeme desteği sağlayan bu sosyal yapı bizzat muhtevanın kastettiği ve şairin üzerinde durduğu bir özne formasyonu ile da karşımıza çıkar. Yani şiirin içinde farklı bir anlam manzumesine karşılık gelen doğum, ölüm, sünnet, evlilik, sefer, savaş, barış, fetih, yangın, depresyon, tayin, terfi, mimarî inşaa ve ihya gibi pek çok vak’a kimi zaman şairin sezgisel duyuşuna değil aklına denk düşer. Bu yolla yazılan şiirlere tarih manzumesi denir ki matematiksel bir hesaplama düzleminde kendisine değer bulan ebced sistemiyle anlam kazanır. Diğer bir söyleyişle matematik ve estetik, tarih manzumesinin iki temel işlem basamağıdır. Şair; şiirin estetik gücüyle, harflerin sayılarla kurduğu sistematik ilişkiyi kurgulayarak ele alacağı konunun tarihini düşer. Aslında bu gayreti, şiirlerini tetkik edeceğimiz Elif Efendi tarih manzumelerinin birinde özetler. Söz konusu beyitteki kalp (hissiyat), lisân (edebiyat) ve hâme (ebced) bu manzumenin kurgu bütünlüğünün parçalarını teşkil eder:

Qalb ü lisân u hâmemiz târîhin ikmâl eyledi
Kâşâne-i firdevse uçdı tâ’ir-i rûh-ı Su’âd
(Dîvân, III. Böl. G. 28/6)

Nazımdan önce nesirle başlayan tarih düşürme geleneği (Coşan, 2009) sonraları daha zor ve ileri bir sanat merhalesi olan şiirle birlikte; söz, vezin, kafiye ve nükteli anlamın ahenkli uyumuna sahne olmuştur. Klasik Türk şiirinin çokça rağbet gören bu türü, ebced hesabıyla oluşturulan manzumelerdendir ve bir dönem, şairliğin bir gereği olarak telakki edilmiştir (Canım, 2012). Oluşumunda, ebcedin temel teşkil ettiği muamma ve lugaz gibi türlere göre daha fazla tercih edilmiştir. En yaygın kullanım alanını şiirde bulmasının yanında tılsım, astroloji, fal, cifir, hurufilik gibi bâtin ilimleri de tecrübe etmiş (Karabey, 1992) ve metafizik yaklaşımın gücünden de yararlanmıştır.

Estetik yön ve mana derinliği şeklinde seyreden klasik dönem şiirimiz, şairin etrafında gelişen her tür olayı şiirin bizzat öznesi yaparak tarih manzumesi alanında altın çağını yaşamıştır. Klasik şairlerimiz ebced sistemini ilk kullanan Araplardan ve bu sistemi tarih düşürmeye tebdil eden İranlılardan daha estetik bir yapıda kullanıp daha yoğun ve geniş bir yaşam alanına yaymışlardır. Zira Arap ve İran şiiri tarih düşürmeye dayalı bu tekniği daha ziyade önemli bir tarihî vak’ayı sürekli nazarıdikkatte tutmak gibi daha sınırlı bir alana hasretmişlerdir (Kaya, 2006). Anadolu coğrafyası için tarih düşürme geleneği Fatih Sultan Mehmed (ö. 886/1481) dönemi âlimlerinden Hızır Bey’le (ö. 863/1459) başlar. Onun, Rumeli Hisarı’nda inşa edilen bir camiye ve İstanbul’un fethine düştüğü tarihleri bu türe ait elimizdeki ilk örneklerdir (Elaldı, 2019). Sonraları mimariden mezar taşına, farklı malzemelerle oluşturulmuş sanat yapıtlarından telif edilmiş tarih yazmaları ve divanlara kadar geniş bir skalada, yaşayan zamana tanıklık etmiştir (Demirel, 2008). Özellikle manzum alanda Haşimî, Cinânî, Aynî ve bu alanda üstad olarak kabul edilen Surûrî (Canım, 2009) gibi nice şairin manzumelerinde yaygınlık kazanmıştır.

Klasik şiirimizin bedii sanatlarından da sayılan tarih düşürme ve onun pratik sahası olan tarih manzumeleri, her harfi bir rakama karşılık gelen ebced sistemiyle oluşturulur. Bu sistem (ebced), güncel halk kullanımında alfabe manasına karşılık gelmiş hatta alfabeyi henüz öğrenme durumunda olan çocuklar için ebced-hân tabiri kullanılmıştır (Pakalın, 1993). Ebced sisteminde hangi manaya karşılık geldikleri, kökenlerinin ne olduğu tam olarak bilinmeyen (Karabey, 1992) ve 28 harften oluşan 8 kelimelik (ا ب ج د [ebced], ه و ز [hevvez], ح ط ی [ḥuṭṭî], ک ل م ن [kelemen], س ع ف ص [sa‘feş], ق ر ش ت [qaraşet], ظ غ ف ی [seḥḥaz], ض ط ی [ḍaṣıḡ]) bir yapı söz konusudur. Yapıyı oluşturan harfler (Bu kelimelerin içinde olmayıp Farsça ve Türkçeden geçen benzer harf grubu da ebced hesabına dâhildir ve aşağıda gösterilmiştir.) 1-1000 arası sayılarla eşleştirilmiş (Yakıt, 2017) ve bu sayıların sembolik karşılığı olarak benimsenmiştir.

Harf	Sayı Değeri	Harf	Sayı Değeri	Harf	Sayı Değeri
ا	1	ی	10	ق	100
آ		ك	20	ر	200
ء		گ		ش	300
ب	2	ڭ		ت	400
پ		ل	30	ث	500
ج	3	م	40	خ	600
چ		ن	50	ذ	700
د	4	س	60	ض	800
ه	5	ع	70	ظ	900
و	6	ف	80	غ	1000
ز	7	ص	90		
ژ					
ح	8				
ط	9				

Tablo-1 Harflerin Sayı Değerleri

Ebcedle oluşturulan hesaplı şiirlerin tarihini şiir üzerinden doğru okuyabilmek birtakım dikkatleri beraberinde getirir. Bunlardan en önemlisi, ebcedli ifadenin okunuşunun değil yazılışının önemli olduğudur. Bu sebeple kelimenin hangi harflerden oluşturulduğu önem arz eder. Kelime üzerinde konumlanmış hareketler dikkate alınmaz. Örneğin bir kelimede harekeden kaynaklı bir şedde durumu varsa bu hareke ebced hesabına katılmaz. Harf-i tarifteki okunmayan ¹(elif) harfleri, hurûf-ı şemsiye önündeki ل (lâm) harfleri hesaba dâhil edilir ve elif-i maksûre ی (ye) harfi ile yazıldığı için ی (ye) olarak hesaplanır.

Karanlık ve aydınlığın boğuştuğu düalist bir yüzyıl olan XIX. asırda (Şentürk, 2022) dünyaya gelip XX. asrın ilk çeyreğine kadar hayat sürmüş mutasavvıf ve müverrih şair Mehmed Elif Efendi (ö. 1346/1927) Hasîrîzâdeler olarak bilinen ve Mısır’dan İstanbul’a göçmüş bir aileye mensuptur. Sütlüce Sa’diyye Dergâhı şeyhi Ahmed Muhtar Efendi (ö. 1319/1901)’nin oğlu olup Sütlüce’deki aynı adlı bu tekkede posta oturmuştur (Azamat, 23 Temmuz 2024).

Dinî ve tasavvufî yöndeki ikmâlinin yanında küçüklüğünden itibaren devrin tanınmış hocalarından musıkî, edebiyat ve belâgata dair özel dersler almıştır (Kurt, 2003). Elif Efendi’nin *Dîvân*’ından başka 13 eseri daha vardır. *Dîvân*’ı dışındaki eserleri de dinî, ahlakî ve tasavvufî içeriklidir. Şiirlerini topladığı *Dîvân*’ı Süleymaniye Kütüphanesi Sütlüce Dergâhı Özel Bölümü, 326569’da mukayyettir. Elimizde bir tek müellif nüshası bulunan eserin III. bölümünde yer alan 11 tarih manzumesi, tarafımızca yayımlanan *Hasîrîzâde Mehmed Elif ve Dîvânı* (Ayar, 2024) eserindeki çeviri yazı hâliyle çalışmadaki yerini almıştır. Bu manzumelere ait kimi teknik bilgiler aşağıdaki tabloda özet olarak gösterilmiştir:

Eserdeki Numarası	Düşülen Tarih	Nazım Şekli	Vezni	Yazıldığı Dil
21	933	Kaside	Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	Türkçe
22	1297	Gazel	Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün	Türkçe
24	1302	Gazel	Mef‘ülü Fâ‘ilâtün Mef‘ülü Fâ‘ilâtün	Türkçe
25	1304	Kıta	Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	Farsça
26	1305	Gazel	Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	Türkçe
27	1319	Gazel	Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ilün	Farsça
28	1319	Gazel	Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün	Türkçe
29	1323	Gazel	Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün	Türkçe
30	1326	Gazel	Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	Türkçe
31	1326	Gazel	Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	Türkçe
32	1330	Gazel	Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	Türkçe

Tablo-2 Tarih Manzumelerine Ait Bazı Teknik Bilgiler

Şair, manzumelerin başında kırmızı mürekkeple hangi maksat için yazıldığını belirtip şiirlerin altına da kırmızı mürekkeple tarihini düşmüştür. Buradaki tarihlerden şairin ilgili manzumelerinin, 1290’lı yılların sonundan 1330 yılına varan bir tarihsel süreci kapsadığını görüyoruz. Düşürülen tarihlerin hepsi hicrî takvim esaslıdır.

Divan şiiri geleneğinde tarih manzumelerinin çoğu, kısa bir nazım şekli olan kıta (kıta-i kebire) ile yazılmasına karşın (Dilçin, 1997; İpekten, 2016) onun şiirleri kıtanın yanında daha hacimli biçimler sayılabilecek gazel ve kaside ile yazılmıştır. Şiirlerin altındaki künye kısmında hangi nazım şekliyle yazıldığı bilgisine de yer verilmiştir.

1. Zamanın Tanığı Olan Muhteva

Tarihi, manzumeyle düşüren bir şair için her konu zamanın tanıklığına sahne olabilir. Yani bir şairin gözlemini yapıp tecrübe ettiği ya da başkasından duyduğu *doğum, ölüm, sünnet, evlilik, sefer, savaş, barış, fetih, yangın, deprem, tayin, terfi, mimarî inşâ ve ihya* gibi pek çok olay bu türün muhtemel konusudur.

Müverrih şairin tarih düşürmedeki dikkati, doğal olarak kendi çevresinden başlayarak dışa dönük bir seyir izlemesi üzerinedir. Elif Efendi’nin tarih manzumelerinde de bu durumu gözlemlemek mümkündür. Manzumenin muhtevasına taşıdığı olaylar ve kişiler, şairin birincil dereceden başlayıp dairesel bir yakınlık ilişkisiyle etrafa yayılır. Örneğin mimari bir yapının tamir ve ihyası gibi mekân için yazılan bir tarih manzumesinde şairin yaşadığı muhitten başlayıp taşraya doğru bir gözlem sergilediğini görüyoruz. Beyoğlu sınırları içindeki Söğütözü’de meskûn olan Elif Efendi, bu semtteki yapılardan başlayarak karşıdaki Eyüp semtindeki kimi mimarî yapıların inşâ ve ihya çalışmalarını şiirlerine yansıtır. Elbette burada kastettiğimiz meratip, kronolojik bir sıralamaya göre değil şairin nazarıdikkatinin çerçevesi üzerinedir.

Yukarıda mekân için düşünülen içten dışa olan seyir, insanın merkeze alındığı şiirler için de geçerlidir. Şairin; doğum, evlilik, terfi, tayin, ölüm gibi konu merkezinin insan olduğu şiirlerinde, en yakınlarından başlayarak ikincil derece akraba ve oradan da sosyal çevre âşinâlığına doğru giden bir insan kaynağının varlığından söz edilebilir.

1.1. Mimari Yapıların Tamir ve İhyâsı

Elif Efendi; bu başlığa ilişkin ilk tarih manzumesini, hicrî 1297 yılında meskûnu olduğu Söğütözü semtinin karşı yakasında bulunan Eyüp’e bağlı Alibeyköy’deki bir Şazeliyye tekkesinin ihyası için söylemiştir. Bu yapı, İstanbul’daki müstakil ilk Şazeliyye tekkesidir ve bu semtteki pek çok tarihî yapının banisi Silahdar Abdullah Ağa tarafından 1206/1791-92 tarihinde yaptırılmıştır (Köse, 2013).

Şair, şiirde yapının uzunca bir zaman âtıl durumda kaldığını ve Sultan II. Abdulhamid (ö. 1336/1918) zamanında ihya çalışmalarının başladığını ifade ettikten sonra ona ve saltanatına bu vesileyle dua eder. Şazeliyye yolunun kurucusu Ebü’l-Hasen Nûruddîn Alî b. Abdillâh b. Abdilcebbâr eş-Şâzelî (ö. 656/1258)’ye de şiirinde medh ü sena eden şair, bu tarih manzumesinin gönlüne düşmesini hazretin kendisine olan himmetinin bir eseri olarak açıklar:

Zıll-ı Hudâ sultân-ı sâhib-şevket-i zü’l-iktidâr
Ya ‘nî emîrû’l-mü’minîn tâc-ı ser-i her tâc-dâr
Hâkân-ı ‘âlem pîşvâ-yı ehl-i dîn ‘Abdu’l-hamîd
Olsun serîr-i saltanatda ‘avn-ı Hâkla pâyidâr
Bu hânkâh-ı gavs-ı a‘zam şeyh ‘Aliyü’ş-Şâzilî
Haylî zamândır münhedim kalmışdı bî-sakf u kenâr
Gördükde ol şâhen-şeh-i âgâh-dil bu hâleti
Nûr-ı ‘uluvv-ı himmeti der-hâl olub pertev-nisâr
Bir rûşenâ ‘âlî binâ inşâ buyurdı bî-bedel

Ehl-i tarîke oldı ھاڭڭā mūcib-i faħr u mesār
 Vird-i zebān olsun du‘ā-yı devleti ez-cān u dil
 Āyīn-i pīr-i dest-gīr olduĭca her leyl ü nehār
 Ƙılsun futūħ u ‘avn u nuşretle mü‘eyyed dā’imā
 Her vechile āmāline itsūn muvaffaĭ Girdigār
 Zāt-ı hūmāyūnı heme āfātdan maħfūz olub
 A ‘dāsı olsun maẓhar-ı ƙahr u helāk ü ihtikār
 İdüb du‘ā-yı şevketin tārīhini inşā içün
 Ƙıldım hemān imdād-ı merdān-ı Ĥudāya intizār
 Geldi Elīfā bir nidā rūħ-ı cenāb-ı pīrden
 Bu gevherīn beytiyle tārīhin oĭudı āşikār
 Şāh-ı cihān ‘Abdu’l-ħamīd-i dād-ger-i vālā-himem
 Bārān-ı luţfı eyledi gülzār-ı zikri nev-bahār

(1297)

(Dîvân, III. Böl. G. 22)

Konuya ilişkin bir diğerk manzumeyi de Kanunî (ö. 974/1566) devrinde inşa edilen mekteb-i ibtidâînin yenileme çalışmaları için yazmıştır. Şiirden, yapının banisinin Kanunî devri Bâbussaâde ağalarından Hadım Mahmut Ağa olduğunu, ihyasının ise II. Abdulhamid devrine rast geldiğini, yenileme giderlerinin Osmanlı sadrazamlarından Ahmed İzzet Paşa’nın (ö. 1355/1937) kızı Hatice Hanım’ın vasiyeti üzerine kocası Osman Efendi tarafından karşılandığını öğreniyoruz:

Ĥāĭān-ı ‘ālem şāh-ı dīn ‘Abdu’l-Ĥamīdīñ ser-te-ser
 ‘Aşırında ma‘mūr oldı ‘ālem şevket-i müzdād ola
 Maħmūd Ağānıñ mektebi inşā olundı dil-nişīn
 İhyā olundı mūnderis olmuşdı rūħı şād ola
 ‘İzzet Pāşānıñ duĭteri ya ‘nī Ĥadīce Ĥānımıñ
 Mālından inşā eyledi tā bunda nāmı yād ola
 ‘Osmān Efendi itdi infāz-ı vaşıyyet ھاĭ bu kim
 Şād eyledi zevcesiniñ rūħın o da dil-şād ola
 Maħmūd Ağā-yı şāhibü’l-ħayr ile bu merħūmeye
 Envār-ı Ƙur‘ān-ı Kerīm ‘uĭbāda zuħr ü zād ola
 Tārīhi geldi şeş cihetden gūşuma yazdım *Elīf*
 Bu dār-ı Ƙur‘ān ھاşre dek bāĭ vü hem ābād ola

(1323)

(Dîvân, III. Böl. G. 29)

Halvetiyye meşâyihinden Şeyh İshak Cemâleddin-i Karamânî’nin (ö. 933/1527) medfun olduğu Sütlüce’deki türbenin tamiri sırasında söylemiş olduğu bir manzumesi daha vardır. Bu şiir için düşünülen tarih, esasen türbenin ihyası ve tamiri için değil burada kabri bulunan ve yukarıda ismi geçen hazretin hicrî ölüm yılı içindir. Yani bu olay vesilesiyle söylenmiş bir tarihtir. Türbenin ihya çalışmasına dair hiçbir ifadenin bulunmadığı şiirde şair, Karamânî’nin manevî yönü, tasavvuf dünyası açısından değeri ve eserleri üzerine bilgiler verir:

Şeyh-i ekmel kûṭb-ı eḫḫam ser-firâz-ı evliyâ
 Pîr-i şâhib-vecd ü hâl ü ins ü cinne muḫteẓâ
 Ḥazret-i İshâḫ Cemâle’-d-dîn-i kûṭbu’l-‘ârifîn
 Sırrını taḫdîs ü rûḫın şâd ide mevlâ’l-‘ulâ
 Hem Cemâl-i Ḥalvetî dinmekle ma’rûfu’l-kemâl
 Şevḫ ü sūzişle celîlü’l-ḫadr-i şeyḫ-i pāk-edâ
 Ma’den-i ‘irfân ü ‘ilm ile vaḫîd-i ‘aşr idi
 Cezbe-i Raḫmân ile müstaḡraḫ-ı ‘aşḫ-ı Ḥudâ
 Kûṭb-ı ‘âlî-menzilet keşf ü kerâmet menba’ı
 Çeşme-sâr-ı feyz-ı ḫudsî maẓhar-ı faḫr u fenâ
 Gel ziyâret ḫıl edeble rûḫını tevḫîr idüb
 Medfen-i cennet-mişâli ḫalbe baḫş eyler şafâ
 Ḫıl teveccüh zâ’irâ rûḫından istimdâd ile
 Fetḫ olur müşkilleriñ çün bundadır müşkil-güşâ
 Zâhiren üstâd-ı küll ma’nen ledünnî baḫrıdır
 Mecma’u’l-baḫreyn kenz-i maḫfî-i bî-intihâ
 Genc idi cümle ‘ulûma sîne-i şâfi anıñ
 Ḥaṭṭ-ı neshî dürr-i bî-hemtâ gibi revnaḫ-fezâ
 Eylemiş te’lîf ü taşnîf ile neşr-i ma’rifet
 İşte ez-cümle nevâbiḡ ‘ilm-i şarfda ḫoş-edâ
 Âḫirinden üç cüz’ Ḫur’ânı tefsîr eylemiş
 Ḥâşiye yazmışdı Beyzâvîye şeyḫü’l-ezkiyâ
 Hem ḫadîs-i erba’ine şerḫ-i taḫrîr eylemiş
 Bir nice taḫḫîḫ ü tedḫîḫ ile itmiş i’tinâ
 Bâb-ı ‘ışḫda çok ḫaşâ’id söylemiş ki bî-naẓîr
 Bunda imlâ eyledim bir maṭla’-ı ‘ibret-nümâ
 Biñde bir vaşfın lisân ü ḫâme taḫrîr idemez
 Bir muşavver rûḫ u nûrânî-i cism ḫayret-fezâ
 Eylemiş ta’ṭîr-i bostân-ı şaḫâyîḫ sâḫasın

Bir varak bu derd-i şad bergden alub mecdî-besâ
 İntisâb-ı dergehi maşşûd ise saña Elîf
 Medfen-i pâkin ziyâretgâh idin şubh u mesâ
 Na ‘ş-i pâkin defn idüb bunda dimiş aşhâb-ı hâl
 Rıhletî târîhini mât zübdetü’l-evliyâ
 (933)

(Dîvân, III. Böl. K. 21)

1.2. Vefat ve Taziye

Elif Efendi bu manzumeleri birinci derece yakınları, akrabalık derecesindeki tanışları ve sosyal çevre âşinalığıyla bildiklerinin vefatı üzerine kaleme almıştır. Şairin bu konu özelinde yazdığı ilk manzumesi, kızı Fâtıma’nın ölümü üzerinedir. Bu manzume -yakınlık derecesinden mülhem- şairin yoğun ve derin bir üzüntüsüne sahne olduğundan aynı zamanda mersiye özelliği de gösterir. Şiirden Fâtıma’nın 11 yaşında vefat ettiğini, vefatının ani olduğunu, küçük yaşına rağmen güzel bir ahlaka sahip olduğunu ve Elif Efendi’de yol açtığı derin üzüntüyü görebiliyoruz:

Tûfî-i hōş-edâmız zîbâ ve hem yegâne
 Nâ-geh elimden uçdı tâ evc-i âsumâne
 Ol murğ-ı nev-resîde şâh-ı şühûda kondı
 On bir yıl itdi ârâm meyl itmedi cihâne
 ‘Akl ü zekâvet ile ahlâk-ı dil-nüvâzı
 Neşve-fezâ-yı cândı mâlikdi hüsni ü âne
 Kur’ân u zîkr-i Hakkla dem-sâz idi hemîşe
 Güyâ ki bir melekdi etvârı nâzikâne
 Nâr-ı firâkı ile sînem misâl-i tennûr
 Hâli n’olur bilinmez dil nâra yane yane
 Dilde bu zaḥm-ı cân-süz çünki Elîf açıldı
 Mevte kadar ‘aceb mi kan ağlamak bu cân
 Geldi bir âsumânî târîhin itdi ilhâm
 Rabbâ necîleme vir bostân-ı ‘adni lâne
 (1302)

(Dîvân, III. Böl. G. 24)

Şair, Sa’diyye yolunun bir irşad edeni olmasına karşın Şâziliyye, Mevleviyye ve Şeybaniyyeyle de -aldığı icazetler yoluyla- manen memur edilmiştir. Bunlardan Mevleviyye’ye meylinde Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salâhaddin Efendi’den bu yolun terbiyesini görmesinin ve Mesnevî dersi alıp Mesnevî-hânlık icazetiyle taltif edilmesinin (İbnü’l-Emin, 1999; Yücer, 2010)

payı büyüktür. Zaten Hz. Mevlânâ’yı konu ettiği bir şiirinde de onu, bu yola olan mülhakının önemli gerekçelerinden biri olarak zikreder:

Cenâb-ı bü’l-Kemâleyn Şeyh Şalâhaddîn-i ‘Osmânî

Yedinden kâm-yâbım nisbetinde Monlâ Hünkârî

(Dîvân, I. Böl. K. 24/17)

Osman Salâhaddin Efendi’nin vefatı üzerine yazdığı bu tarih manzumesinde şair, onun daha ziyade manevi makamını ön planda tutmuş ve şiiri gayb âleminde gelen bir ilhamla yazdığını bildirmiştir:

Pîr-i mâ ‘Osmân Şalâha’d-dîn hatmü’l-‘ârifîn

Rûh-ı ‘âlem bûd ü ‘âlem bâ-vücûdeş muğtabî

Çünkü bâ-fermân-ı Hâk fermûd ez dünyâ sefer

Geşt bâ-hâşân-ı Hâk der bezm-i vuşlat muhteli

Ya ‘nî ân mâhî-i baîr-ı ma‘rifet mîşûd revân

Tâ şevd der baîr-ı rahmet rızık-ı bî-had mültaqî

Ez firâkeş hûn-ı dil bâ-eşk-i çeşmem çûş kerd

Mecma‘u’l-bahreynveş der sîne bâ-hem munhalî

Ender in girye şenîd ez gayb târîheş Elîf

Rûh-ı Hatmü’l-‘Ârifîn der bezm-i cânân münbasî

(1304)

(Dîvân, III. Böl. Kt. 25)

Kızı Fatıma’dan sonra birinci derece yakınlarından vefat manzumesi yazdığı ikinci kayıp, babası ve şeyhi Ahmed Muhtar Efendi’dir. Babası, bu tekkenin Mustafa İzzî Efendi, Süleyman Sıdkı Efendi, Hasan Rızâ Efendi’den sonraki dördüncü şeyhidir (Tanman, 23 Temmuz 2024). Mehmed Elif Efendi’nin tasavvufi ilk tanışıklığı da yine babası Ahmed Muhtar Efendi vasıtasıyladır. Dîvân’ındaki Farsça bir mesnevîde bu konuya temas etmiştir:

İbn-i Şeyh Muhtâr pîr-i nâm-dâr

Mazhar-ı tevîk u feyz-i Kirdgâr

Yâftem bâ-himmet ü da‘vât-i ü

Bâ-nefeshâ-yı füyûz-âyât-ı ü

(Dîvân, II. Böl. M. 28/2-3)

Babasının ahirete irtihalinden sebep yazdığı bu Farsça manzumede şair, onun güzel ahlakına vurgu yaptıktan sonra 84 yıllık bir ömür sürdüğünü ve yaşamını Hakk’a ibadet ve taatla geçirdiğini söyler:

Hazîne-i kemâl ü pîr-i reşîd

Delîl-i Hâk u der zamâne ferîd

Cenâb-ı pîr-i mâ Ahmed-i Muhtâr

Selîk-i pâk-bâz-ı râh-ı sedîd
 Hâlûk-merd ü zinde-dil ‘ârif
 Tevâzu‘ eş çünân ki kesî nedîd
 Suhan der ü daķıķa-dân ü zarîf
 Tabîb-i dilhâ-yı muhibb ü mürîd
 Vefâ-şî‘âr u kerem-kâr ü metîn
 Şadûķ u râst-gû şecî‘ ü şedîd
 Mücâhid ü şabûr-ı derd ü belâ
 Çünân bud ki velâ ‘aleyhi mezîd
 Hâķıķaten yegâne ‘âşıkî bûd
 Nihâye be-ma‘şûķ-ı hûd be-resîd
 Be-çâr ü heştâd sâle ‘ömr-i ‘azîz
 Hemîşe tâ‘at ü ‘ibâdet güzîd
 Be-tayb-ı nefis-i hûd güzîde sefer
 Nidâ-yı irci‘î zi-Hâķ çü şenîd
 Ez îñ firâķ-ı men hîre-ser şüdem
 Dilem z’îñ zehr-i şûre çünki çeşîd
 Be-eşķ-i çeşm ü hûn-ı dil sâzem
 Ba‘d ez îñ surh-ı îñ kitâb-ı cedîd
 Elîfâ nüvîsem bedân surh hem
 Târîķ-i rıhlet-i ân pîr-i vahîd
 Sîneş ‘ömr-i ân muhibb-i şadûķ
 Çü der Muharremî be-gâye resîd
 Daķîl şüde be-penc-i Âl-i ‘Abâ
 Esâbehu’llâhu sevâbe’s-şehîd

(1319)

(Dîvân, III. Böl. G. 27)

Mutasavvıf kimliķi yönüyle sosyal ilişki aķı sâir bir şaire göre daha geniş olan Elif Efendi, önünde yürüyüp rehberlik ettiķi irfan yolunun müridânından birinin kızının vefatına da tarih düşmüştür. Bunda manzumeyi kaleme aldığı kişinin babasına karşı özel bir hukukunun tesiri olabileceķi gibi şiirin başındaki nesir ifadede merhumenin babasının, tekkenin sadık bir muhibbanı olarak tanıtılmasından ilhamla; insan kaynaķına "tekke-derviş" ilişkisi açısından dolaylı bir iletinin yapılmış olma ihtimalini de düşünmek gerekir. Bütün bu sebeplerin dışında kendi kızını da çok genç yaşta kaybeden bir babanın konuya ilişkin hassasiyeti de mutlaka dikkate alınmalıdır. Günümüz adlandırmasıyla Dışişleri Bakanlığının yazı işleri dairesinde müdür yardımcısı olan Raşid Efendi’nin kızı

Suad’ın da çok genç yaşta vefat ettiğini şiirdeki “gonca, duhter, nev-nihâl” gibi kimi ifadelerden anlayabiliyoruz. Şair, şiir vesilesiyle merhumenin ailesine taziyelerini sunup onları teselli de etmiştir:

Râşid Efendiniñ ümîdi bâğına bir tünd-bād
 Esdi harâb itdi mükâfât eylesün Rabbü’l-‘ibād
 Bir gonca nâ-şüküftesi kim duhter-i pâkîzesi
 Maḥşûl-ı ‘ömri ser-te-ser bir meh-likâ hürî-nihād
 Ya ‘nî Su‘ād Hânım cihânı görmeden kām almadı
 Aldı elinden şarşar-ı bād-ı ecel itdi ‘inād
 O nev-nihâl-i gülşen-i âmâlini şoldurdı âh
 Bî-çâre oldı telḥ-kām itdi bükâ bî-i‘tiyād
 Hâk vâlideynine hemân şabr-ı cemîl iḥsân ide
 Hükmi-ı kazâya çâre yok şabr u rızâ rāh-ı sedād
 Kālb ü lisân u ḥāmemiz târîhin ikmāl eyledi
 Kāşâne-i firdevse uçdı tã‘ir-i rûḥ-ı Su‘ād

(1319)

(Dîvân, III. Böl. G. 28)

Şair bu şiirini de yakın bir akrabasının vefatı için kaleme almıştır. Öyle ki annesi Fatıma Bâise’nin erkek kardeşinin oğlu Hasan Halet Bey’in vefatı şiirin telif sebebidir. Şiirden önceki nesir bölümünde vefat eden kişi için “dayı-zâde”; şiirin içinde de “hâla-zâde” vasıflandırması yapılmıştır. Yazımda tercih edilen ve semantik açıdan farklıymış gibi duran bu iki kelime, eski Türkçede “anne kardeşi” manasına denk düşmekle birlikte günümüz dil kullanımında “hâla” sözcüğü, anlam değişimine uğrayarak “baba kardeşi” anlamını karşılar olmuştur (Ayverdi, 2010). Şiirden Elif Efendi’nin aynı zamanda kuzeni olan bu merhumu çok sevdiğini fakat birdenbire vefat ettiğini anlıyoruz:

Bilmiş olsun meyl iden gâfil bu dār-ı miḥnete
 Ülfet ister bundaki âlām-ı telḥ-i firḳate
 İşte bu Hālet Ḥasan Beg ḥāla-zādemdi benim
 Pek severdim çâre ne uğradı mevt-i füc’ete
 Dāğ-dār itdi bütün ḥîşânını ağlatdı hep
 Çünkü ḥōş-aḥlāk idi lâyıkdı dürr-i ḥullete
 Raḥmet itsün ḥaşre dek Allāh mağfūr eylesün
 Rūḥı şād olsun irüb kabrinde revḥ u rāḥata
 Biri lafzen digeri ḥarfen iki târîḥ Elîf
 Eyledim incü gibi ithāf kabri-i Hālete

Biñ üç yüz yigirmi altı sāl-ı hicrîde Hâsan

Hâlet-i ‘ayş-ı fenâyı geçdi dâr-ı cennete

(1326)

(Dîvân, III. Böl. G. 30)

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salâhaddin Efendi’nin ahirete irtihalinin ardından makama oturan oğlu Muhammed Celâleddin Efendi’nin (ö. 1326/1908) vefatı için de bir tarih manzumesi kaleme alan şairin şiiriyle, sözü edilen kişinin kitap ve sünnete sıkı sıkıya bağlı kemâl sahibi bir ârif olduğunu, yirmi iki yıl dervişlerini irşad ettiğini, Mesnevî-hânlıktaki hünerli yaklaşımını ve vefatından önce uzunca sayılabilecek bir hastalık evresi geçirdiğini öğreniyoruz:

Âh dil derd-i firâk ile yine miñnet-zede

Dîde pür-nem sîne pür-ğam gūyiyâ mâtem-gede

Fırkat-ı yârân u hullân-ı şafâdan âh vâh

Telh-kâmız her nefes bilmem bunıñ zevki nede

İşte nûr-ı ‘ayn u şādî-i dilim hem mūnisim

Şeyh Celâle’-d-dîn Muhammed ‘ârif-i dānāye de

Nevbet-i rihlet irüb göçdi kodı tenhâ beni

Bir ğarîb-i bî-kesem ben şimdi bu ğam-hūnede

‘Ârif-i zinde-dil ü merd-i haķâyıķdan idi

Tercümân-ı Mesnevî hāziķ idi her fende de

Nükte-senc hōş-gū halûķ u dil-nüvâz-ı pür-bahâ

Zû-neseb vâlâ-haseb kâmil idi her şu‘bede

‘Âlim ü kâmil kitâb u sūnnet idi mesnedi

Vâķıf idi ser-be-ser ma‘ķûlede menķûlede

Bîst ü dū sāl irşād-ı mürîdîn eyledi

Hâşılı merd-i mücâhiddi bu kâfi maķşada

Mübtelâ idi nice emrâz ile haylî zamân

Meşher-i Eyyûbda şâbir idi âlâmede

Olsa ni‘me’l-‘abd ‘aceb mi nezd-i Mevlâda o şeyh

Zâķir ü şâķirdi hattâ hâlet-i rihletde de

Ķalb-i maħzūnumla çeşm-i eşk-bârım müşteķî

İftirâķ gerçi dedem eşbâhımız üzreyse de

Lîk var mı çâre çūnki da‘vet-i Haķdır Elîf

Hâşşa bir müştâķıñım maħbûb anı da‘vet ide

İşte bu şevķ ile ‘azm itdi o merd-i müttakî

Geçdi cennât u nehardan tâ irişdi maķşada

Çıkıdı bir yarlıg kudsî-i melîk-i muhtedir
Serdi pōstı makşad-ı şıdka Celâle’-d-dîn Dede

(1326)

(Dîvân, III. Böl. G. 31)

Konu başlığı özelinde yazılmış son tarih manzumesi, dayısı yani annesi Fatıma Bâise’nin erkek kardeşi ve dönemin deniz kuvvetlerinden albay olarak emekli olmuş Hüseyin Hüsnü Bey için yazılmıştır. Şiirden, merhumun mesleği ve mesleki başarılarının yanında 70 yaşında vefat ettiğini anlıyoruz:

Muhterem Tiryākî-zâde Hüsni Beg kim müştahir
Ġâzî-âvârdan Hasan Pâşânın oğlu nâm-ver
Havzlar me’mûrî idi çok zamân bahriyyede
Mîr-alaylıkla idüb bir haylî hîdmet ser-te-ser
Eyledi ma’mûr tanzîm eyleyüb tedvîrini
Havzı ihyâ itdi sa’y ile o mîr-i pür-hüner
Âhîr-i ‘ömründe olmuşdı tekâ’üdle be-kâm
Yetmiş yetmişdi ‘ömrî ‘izz ile bâ-kerr ü fer
İrcî’î emri irüb nâ-geh şimâh-ı cânına
Rıhlet itdi eyledi hîşânını hep pür-keder
Ġarka-i deryâ-yı rahmet eyleyüb lutf-iyle Hâk
Mağfiretle zenbini itsün anı cennet-makar
İtdi bir nûr eyledi tenvîr-i târîhin Elîf
‘Âlem-i lâhûta kıldı Hüsni Beg Hâkka sefer

(1330)

(Dîvân, III. Böl. G. 32)

1.3. Tayin

Elif Efendi, çokça muhabbet beslediği ve kendisine Mevlevî meşâyihine mahsus olan destâr ve sikke giymesi için izin veren Abdülvahid Çelebi’nin (İbnü’l-Emin, 1999) Konya âsitânesine postnişin olarak tayin edilişi vesilesiyle bu tarih manzumesini kaleme almıştır:

Fahr-ı âl-i Mevlevî sāmî-neseb vâlâ-cenâb
Şeyh ‘Abdu’l-vâhid-i ‘âlî-himem ‘izzet-me’âb
O ‘azîz ibn-i ‘azîz ü hem sa’îd ibn-i sa’îd
Hemdem-i merdân-ı Hâk merd-i fażîlet-iktisâb
Revnağ-efzâ-yı maķâm-ı ced olub bâ-kerr ü fer
İtdi i’lân server-i ‘âşıklara çeng ü rebâb
Eylesün Allâh pōstında o şeyhi ber-karâr

Sāyesinde çok zamān t̄alibler olsun feyż-yāb
 Olsun evlād-ı kirāmiyle tebāriyle maşūn
 Cümleten āfātdan devr eyledikce āfitāb
 Ceddiniñ esrārına maḥrem olub bā-feyż-i Ḥaḳ
 Şīt-i irşād ü kemālāt-iyle t̄olsun nūh-ḳıḳāb
 Bendegān-ı ḥaẓret-i Mollā sürürından bugün
 Çarḫ urub eflāke faḥr eyler dedem bī-irtiyāb
 Çünki bu yektā ferīdū’l-‘aṣr kim vāḥid ke-elf
 Pīşvāya pey-rev olmaḳla olurlar kām-yāb
 Düşdi bir neş’e dile tārīḫini yazdım Elīf
 Şeyḫ ‘Abdu’l-vāḥid oldı ceddine nā’ib-menāb

(1305)

(Dîvân, III. Böl. G. 26)

Şiirde “dedem” olarak seslendiği Abdülvahid Çelebi’nin Mevlevilik yolunun övünçlerinden biri olduğunu vurgulayan Elif Efendi, sair faziletleri yanında Mevlânâ dergâhı şeylerinden Said Hemdem Çelebi’nin oğlu ve bu tekkeye mahsus sazlar konusunda da üstat olduğu bilgisini aktarır.

2. Tarih Düşürme Yöntemi

Tarih düşürme konusunda hünerli olan müverrih şairler, bu hünerlerini farklı yöntemlerle okuyucunun dikkatine sunmuşlardır. Şairlerin bu yöntemleri bilinmeden şiirde verilen tarihin hangi yolla oluşturulduğunu tespit etmek oldukça güçtür. O yüzden bu yöntemleri kısa bir anlatımla sınıflandırmak yerinde olacaktır. Tarih düşürme metodolojisini genel hatlarıyla üçe ayırmak işimizi kolay kılacaktır. İlki, müverrih şairlerin “söyleyiş” bakımından tercih ettiği yoldur. Burada şair eğer ebcedi kullanmaz ve tarihi rakamla değil de sözle/harfle verirse bu yöneme *lafzen tarih* (düz tarih) denir. İfade edilmek istenen tarih, kelimelerdeki harflerin sayı değerinden çıkarsa buna da *manen tarih* ismi verilir. Şayet hem söz hem de harflerin sayı değeri ile tarih düşürülürse burada *lafzen ve manen tarih* yöntemi uygulanmış olur. İkincisi, müverrihin “hesaplama” yönünden kullandığı bir yöntemdir. Şayet müverrih şair; kelime/mısraı oluşturan harflerin sayı değerini dikkate alarak tarih düşürüyorsa *tam tarih* yöntemini kullanır. Kimi durumlarda ifade edilmek istenen tarihin sayı değerini o yapıda göstermeyen şair bir önceki dizede ipucu olarak verdiği kelimelerle ekleme ve çıkarma yapılması gerektiğini hatırlatır. Bu bizi *tâ‘miyeli tarihe* götürür. Kimi zaman da dizeyi oluşturan harflerin sayı değeri, ifade edilmek istenen tarihin iki katına denk düşer. Burada da *dütâ tarih* aranmalıdır.

Şairlerin kullandığı üçüncü yöntem de “harflerin kullanışı” yönünden olanıdır. Şair, beyit veya dizedeki noktalı harflerin sayı değerini hesaba katarak tarihini düşüyorsa burada *mu‘cem tarih* yapmış olur. Şayet sadece noktasız harfleri kullanarak tarih düşüyorsa burada da *mühmel tarih* yapar. Noktalı ve noktasız harflere ayrı ayrı sayı değeri verip onların toplamını alıyorsa bu da bizi *mu‘cem ve mühmel tarihe* götürür. Bazen de şair sadece birbirine bitişmeyen harfleri tarihlemeye kullanıyorsa buna *mukatta‘a*; tam tersi olarak sadece bitişen harfleri

kullanıyorsa buna da *muvasal* denir. Şair bazen mısralarda en az iki kez tekrar ettiği harfleri tarihlemeye kullanır ki bu durum *mükerrer* olarak isimlenir. Kimi zaman tarihlemeye kullanılan tüm harflerden birer tane alınır ki burada *gayri mükerrer* devreye girer (Karabey, 22 Temmuz 2024). Çalışmamızda Elif Efendi’nin kullandığı yöntemlerden birer örnek ayrıntılı olarak gösterilecek. Aynı yöntemle oluşturulmuş mükerrer beyitler, ilgili başlıkta sadece künye bilgileriyle zikredilecek ve üzerinde durulmayacaktır.

2.1. Söyleyiş Bakımından

2.1.1. Lafzen Tarih

Elif Efendi; sadece bir manzumenin tarihlemesinde bu yöntemi kullanmıştır. Gazel nazım şekliyle yazılan bu şiirde hicrî 1326 tarihi son beyitin ilk mısraında lafzen zikredilmiştir:

Bîñ üç yüz yigirmi altı sâl-ı hicrîde Hâsan

Hâlet-i ‘ayş-ı fenâ’yı geçdi dâr-ı cennete

(Dîvân, III. Böl. G. 30/6)

2.1.2. Manen Tarih

İfade edilmek istenen tarihin, kelimelerdeki harflerin sayı değerinden çıkartıldığı manen tarih yöntemini, şairin yukarıdaki (Dîvân, III. Böl. G. 30/6) künyeli şiiri dışındakilerin hepsinde kullandığını görüyoruz. Şair, aşağıdaki manzume üzerinde de görüleceği üzere 933 tarihini, *الاوليا زبدت مات* ifadesinin harf sayı değerine yüklemiştir:

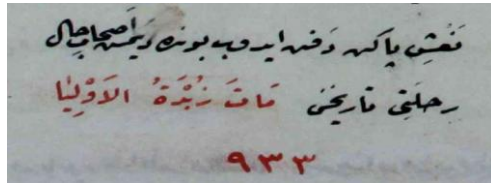
Na‘ş-i pâkin defn idüb bunda dimiş aşhâb-ı hâl

Rıhletî târîhini *mât zûbdetü’l-evliyâ*

(Dîvân, III. Böl. K. 21/17)

ا ي ل و لا ت د ب ز ت ا م = 933

Bu şiirin, ilgili başlığın örnekleyeni olarak verilmesinin dışında diğer bir önemli yönünü de vurgulamak gerekir. Şair, sadece bu şiirde düşürmek istediği tarihi okuyucu için gizlememiş ve tarihin rakamsal değerinin bulunduğu ifadeyi kırmızı mürekkeple belirtmiştir:

2.2. Hesaplama Yönünden

2.2.1. Tam Tarih

Şairin tarih düşürmede en sık kullandığı yöntemlerden biridir. Tarihin gizlendiği mısradaki tüm harflerin sayı değeri olarak kullanıldığı tam tarih örneği, aşağıdaki beyitte ikinci mısraı oluşturan tüm harflerin toplam değerini oluşturur.

Çözümü yapılan örneğin dışında, yukarıdaki muhteva bölümünde paylaşılan “K. 21/17; G. 22/11; G. 24/7; G. 31)” künyeli şiirler de bu yöntemle oluşturulmuştur:

İtdi bir nūr eyledi tenvîr-i târîhin Elîf

‘*Âlem-i lâhûta kıldı Hüsni Beg Hakk’a sefer*

(Dîvân, III. Böl. Kt. 32/7)

1330 = ر ف س ا ق ح ك ب ی ن س ح ی د ل ق د ت و ه ل ا م ل ا ع

2.2.2. Tâ‘miyeli Tarih

Dizedeki harf değeri toplamının düşürülmek istenen tarihe denk gelmediği durumlarda müverrihin önceki dizeden ekleme veya çıkarma yaparak toplam değere ulaştığı yöntemdir. Şair, bu yöntemi kullanacağı zaman sonuca ulaşabilmesi için okuyucuya birtakım ipuçları verir. Tarihin gizlendiği aşağıdaki son beyite dikkat edilecek olursa şair hedeflediği 1319 tarihini son dizeye vermemiş, üst dizede tarihi bulabilmesi için okuyucuya yol göstermiştir. Üst dizedeki “kalb, lisân ve hâme” sözcüklerinin aşağıdaki değere eklenmesiyle tarihin ikmâl olacağını söyler:

Kalb ü lisân u hâmemiz târîhin ikmâl eyledi

Kâşâne-i firdevse uçdı tû‘ir-i rûh-ı Su ‘âd

(Dîvân, III. Böl. Kt. 32/7)

د ا ع س ح و ر ر ع ا ط ی د چ و ا ه س و د ر ف د ن ا ش ا ك

1316+3 (kalb, lisân ve hâme) = 1319

Bu örneğin dışında yukarıdaki muhteva bölümünde paylaşılan “Kt. 25/5 ve G. 26/9; Kt. 29/6” künyeli şiirler de bu kullanıma misal teşkil eder. Diğer taraftan tâ‘miyeli tarih düşürme yöntemiyle ilgili şunu ifade etmek yerinde olacaktır. Yöntem, esas mısraya sayısal değer olarak diğer mısradan ekleme ve çıkarma yoluna dayandığından bu durum şairin tarih düşürmedeki kusuru olarak görülmemeli bilakis onun müverrih şairlikteki hüneri olarak değerlendirilmelidir.

2.3. Harflerin Kullanışı Yönünden

2.3.1. Mu‘cem Tarih

Elif Efendi bir manzumesindeki tarihi, ikinci dizedeki noktalı harflere sayı değeri vererek düşürmüştür. İkinci dizedeki noktalı harflerin sayı değeri hesaplandığında hedef tarih olan 1304’e ulaşılacaktır:

Ender in girye şenîd ez gayb târîheş Elîf

Rûh-ı *Hatmü*’l-‘*Ârifîn* der *bezm-i cānān münbası*t

(Dîvân, III. Böl. Kt. 32/7)

1304 = ب ن ن ن ج ز ب ن ی ف ت خ

Sonuç

Klasik şiirin diğer nazım türlerine oranla tecrübe edilen hayatı nazma daha fazla nüfuz ettiren tarih manzumeleri, yazıldıkları dönemin farklı yönlerine ışık tutar. Osmanlı son devir mutasavvıf şairlerinden Mehmed Elif Efendi, pek çok klasik şairimiz gibi şiirlerinde tarih manzumesi türüne de yer vermiştir. Onun bu gayreti, estetik düzenin ürünü olan şiir ile hesap sisteminin ürünü olan ebcedi kullanıp kendi ömür meratibinin kırk yılına yakın bir diliminin kimi olaylarına tanıklık eder. Kronolojik sırayla verilen manzumelerinin Osmanlı sultanları II. Abdulhamid ve Mehmed Reşad devirlerinde vuku bulan olayları kapsadığı anlaşılmaktadır.

Şair kendi çevresinden başlayarak mimari eserlerin restorasyon ve dönüşümü, vefat ve taziye ile tayin ve atama gibi başlıklarda tarih manzumeleri yazmıştır. Kimi manzumelerinde başka hiçbir kaynakta bulunamayacak hususi bilgilere rast gelinmiştir. Bu yönüyle onun bu şiirleri; zaman, mekân ve insanıyla devrin -sınırlı da olsa- bir iz düşümüdür. İstanbul merkezli vuku bulan olayların işlendiği manzumeler, hesaplama/ebced yönünden olduğu kadar dil zevki ve estetiği açısından da başarılıdır. Zira şair, kelâmın hesap değerini sapma ve hataya mahal vermeden düşürebildiği gibi yine aynı sözü fonetik ve semantik açıdan da güzellemesini bilmiştir.

Kaynakça

- Ayar, Murat. *Hasîrîzâde Mehmed Elif ve Dîvânı*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2024.
- Ayverdi, İlhan. *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010.
- Azamat, Nihat. “Hasîrîzâde Elif Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/37-38. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Canım, Rıdvan. “Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/2 (2009), 105-120.
- Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Coşan, Mahmud Esad. *Akademik Makaleler*. İstanbul: Server İletişim Yayınları, 2009.
- Demirel, Şener. “Antepli Aynî Divanı’ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3/4 (2008), 372-398.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
- Elaldı, Mehmet. “Bursalı İbrahim Râzî Divanı’ndaki Tarih Manzumeleri”. *İSTEM Dergisi* 17/34 (2019), 385-401.
- İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal. *Son Asır Türk Şairleri* (Haz. Müjgân Cunbur). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Karabey, Turgut. “Tarih Düşürme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/80-82. Ankara: TDV Yayınları, 2011.

- Karabey, Turgut. *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1992.
- Kaya, İ. Güven. “Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği ve Yahya Bey’in Bir Kasidesi”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 12/30 (2006), 39-56.
- Köse, Fatih. “Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şazeli Tekkelerinin Tarihi”. *Vakıflar Dergisi* 40 (2013), 99-114.
- Kurt, Hüseyin. *Elif Efendi, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003.
- Mehmed Elif. *Dîvân-ı Mehmed Elif*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Sütluçe Dergâhı Özel Bölümü, 326569, 1a-59a.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-I*. Ankara: MEB Yayınları, 1993.
- Şentürk, Yılmaz. *Ferdî ve Dîvânı*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2022.
- Tanman, Mehmet Baha. “Hasîrîzâde Tekkesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/384-387. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Yakıt, İsmail. *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. Ankara: Ötüken Yayınları, 2017.
- Yücer, Hür Mahmut. *Şeyh Sa‘deddîn Cebâvî ve Sa‘dîlik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.